

הרב שלמה אבינר

רב היישוב בית-אל

ראש ישיבת "עטרת כהנים

מצוה גדולה לתרום איברים*

כל אדם מישראל יודע כי הצלת נפשות היא מצווה גדולה שדוחה כמעט את כל האיסורים שבתורה - "לא תעמוד על דם רעך!". לכן השתלת איברים דוחה את האיסורים של ניוול המת, הנאה מן המת והלנת המת.

יש בארץ ישראל יותר מאלף אנשים המצפים בכליון עיניים לתרומת איבר. אם לא יקבלו, דינם נגזר למוות, חלילה. בינתיים הם חיים ייסורי גוף קשיים. יש די אפשרויות של תרומה, כל שנה, כדי להציל את כולם. אני מכיר מקרים שמאדם אחד ניצלו ממות שבע נפשות.

כמובן, על פי ההלכה, אין לוקחים איברים מאדם לפני שהוא מת, כלומר מוות מוחי כולל גזע המוח.

שאלה:

האם מותרת תרומת איברים לאחר מותו של אדם עבור השתלה? האם לחתום על כרטיס תורם?

תשובה:

1. לא רק שמותר אלא זו מצווה גדולה, אין לך מצווה כהצלת נפשות, וכל המציל נפש אחת מישראל כאילו מציל עולם מלא. אמנם יש בכך כמה בעיות הלכתיות בהנאה מגוף המת, ביזוי המת ואי קיום מצוות קבורה לגבי אותם איברים. אך פיקוח נפש דוחה איסורים אלה, כמו שדוחה חילול שבת ועוד.

2. גם עור מצווה לתרום, כי לכוויות נרחבות אין היום פתרון אחר למנוע איבוד נוזלים וזיהומים קשים. השאלה נשאלת ביחס ל"בנק עור", בו שומרים כמויות סבירות של עור, במקרה שיגיעו הרבה פצועי כוויות בבת אחת, כדי שיוכלו לטפל בהם באופן מידי. בזמנו התיר ה"נודע ביהודה" בכגון זה רק כאשר "החולה לפנינו". כאן בזמן התרומה אין מקרה של פיקוח נפש "לפנינו" אלא רק חשש לעתיד. גם בזה יש להתיר, בגלל שני נימוקים: א. ה"חזון אי"ש"

* בהסכמתו וברכתו של הרב שלמה אבינר שליט"א אנו מפרסמים מאמר שלו מעיתון "הצופה"

פסק שבימינו כיון שיש תקשורת רציפה, אין צורך בחולה לפנינו, אלא בסבירות שהדבר יועיל. ב. יש אומרים שכיוון שמקלפים שכבה חיצונית דקה, שגם רגילה לצמוח שוב, לא קיימות הבעיות ההלכתיות שנמנו לעיל. לכן גם זו מצווה.

3. ושוב נשאלת שאלה לגבי תרומת קרנית היכולה להציל אדם מעיוורון. הרי אין כאן פיקוח נפש?

גם כאן אפשר להתיר בגלל שלושה נימוקים: א. יש אומרים שסכנת עיוורון דינה כסכנת נפשות. ב. קרנית היא כמו עור. ג. הקרנית חוזרת לחיים לכן אינה נחשבת כאיבר של מת. לכן גם זו מצווה.

4. ביחס ללב וכבד יש בעיה נוספת: ההשתלה צריכה להתבצע זמן קצר אחרי הפסקת פעילות הלב, כי אם איברים אלה אינם מוזרמים בדם נקי, הם ניזוקים - מה שאין כן כליה, שמחזיקה יותר זמן. זה מעלה את שאלת קביעת רגע המוות. האם אדם שהמוח, כולל גזע המוח, נהרס, דינו כמת, אף על פי שהלב ממשיך לפעול? זו שאלה חדשה. בעבר, כאשר נהרס גזע המוח, הממונה על הנשימה, נפסקה הנשימה, לא הוזרם דם עם חמצן וכל האיברים התחילו להתנוון. אבל עתה אפשר להמשיך את הנשימה באופן מלאכותי עם מכשיר הנשמה, וללב יש קוצב עצמי והוא יכול להמשיך זמן רב. כאשר יפסיק, כבר לא יתאימו האיברים להשתלה. נוצרה מחלוקת בין הפוסקים בנידון, ובשנת תש"מ פסקה הרבנות הראשית לישראל שמוות מוחי דינו כמוות, ואמת המידה של חיים היא הנשימה העצמונית, "כל אשר נשמת רוח חיים באפיו". אך לא בהרס המוח העליון, מה שמכונה "צמח", אלא צריך גם הרס גזע המוח האחראי על הנשימה, ואז גם אם הלב ממשיך לפעום, הוא נחשב מת, כמו שכתוב במשנה אהלות שאדם שניתז ראשו, נחשב מת, אף על פי שעדין מפרקס, כי זה כמו זנב של לטאה, ואכן כך מקובל בבתי חולים לוודא שהמוח, כולל גזע המוח, מת, ויש לכך סידרת בדיקות מחמירות, שאושרו על ידי הרבנות הראשית, לכן מצווה לתרום גם לב וכבד.

5. יש שמהססים שמא רופאים לא יקפידו על כל ההלכות, למשל שמא יטלו איבר, ואם לא ימצא כשיר להשתלה יזרקו אותו לפח, במקום לדאוג לקבורתו, או יותר חמור, שמא יטלו איברים מאדם שטרם מת מבחינה הלכתית, ונמצאים רוצחים, גם גוסס שהוא בתהליך של מיתה, וברור שהוא ימות - אסור לקצר חייו, וזה כמו רצח. אם כן, נמצא התורם שותף לרצח. אמנם פיקוח נפש דוחה שבת ומצוות אחרות אך אינו דוחה רצח. אך גם מזה אין לחשוש, מפני כמה טעמים:

א. כיוון שאפשר לבצע את ההשתלה בלי לעבור על ההלכה ועל ההנחיות הרשמיות, אין סיבה לחשוב שהרופאים יעשו זאת. ובאמת לא שמענו

על מקרים כאלה. ואין לחשוש לדבר רחוק.

ב. גם אם יזדמן רופא חסר מצפון. הוא יפחד לעשות דבר שעלול לעורר סערה ציבורית נגד בית החולים, על כך שהרגו אדם, מה שיסתום את הגולל על אותו בית חולים, ואיפה שאין יראת הרוממות מועילה, יראת העונש מועילה.

ג. גם לו יצוייר שיעשה מעשה אסור, אין זו עבירה של התורם, אדרבא, הוא עשה מצווה גדולה להציל נפש, אלא זו עבירה של הרופא, כיוון שאפשר לקיים את המצווה בלי עבירה, ועל דעת כן התורם גידב איבריו, אין זו עבירה שלו, כמו שמותר למכור עט למחלל שבת, אף על פי שיש חשש רציני שיחלל איתו את השבת.

6. יתר על כן, אין זה ברור שגוסס אסור לוותר על שארית חייו, כדי להציל את חברו. קודם כל, יש לדעת שיש שני סוגי גוססים, גוסס בידי שמיים, כגון על ידי מחלה, שההורגו חייב מיתה כמו רוצח, וגוסס בידי אדם, כגון על ידי תאונה, שההורגו פטור, מפני שדינו כטרופה, שהוא גברא קטילא, אדם מת, שפגוע באיבר חיוני (בבא קמא ו ב; סנהדרין עח א). ודאי אסור לרצוח אדם אחר כדי להציל אדם שני, דמאי חזית שדמו סומק טפי. אבל המנחת חינוך מסתפק שמא מותר למסור טריפה כדי להציל אחרים, שהרי דמם סומק יותר (מנ"ח רצו אות כח). וכן משמע מהמאירי שלא שייך מאי חזית לגבי טריפה ומביא ראיה מהצלת האם על ידי מיתת העובר (סנהדרין עב). ונחלקו הנודע ביהודה ור' ישעיהו פיק אם מותר להרוג את הטרופה כדי להציל את השלם (נוב"ת חר"מ נט). גם בעל תפארת ישראל סובר שחיי קיום הם סומק טפי מחיי שעה של טריפה, ומותר להרוג את הטרופה כדי להציל את השלם (תפא"י יומא סופ"ח בועז. וכן תפא"י דיש פאה). זאת ועוד. אם שני אנשים הלכים במדבר, ולאחד קיטון של מים, חייך קודמים לחיי חברך (בבא מציעא ס"ב א). אבל יש אומרים שזה רשות ולא חובה, ואם רוצה יכול לתת את כל המים לחבירו כדי להצילו. כן כותב בעל אור החיים (ראשון לציון שו"ע יו"ד רמז א') ומרן הרב קוק (משפט כהן קמג). וכן כתב ר' יהודה החסיד: "שנים שיושבים וביקשו אויבים להרוג אחד מהם, אם אחד תלמיד חכם והשני הדיוט, מצווה להדיוט לאמר הרגוני, ולא את חברי כרבי ראובן בן אצטרובולי שביקש שיהרגוהו ולא לרבי עקיבא כי רבים צריכים לו" (ספר חסידים סי' תרצח). ורבי יעקב חגיז נשאל: "שנים שאוהבים זה את זה קשה כמות האהבה ונגזרה גזירה על אחד מהם ובא חברו ונמסר במקומו, איזה מהם עדיף " - מי צדיק יותר, זה שמסר עצמו למות או מי שנשאר חי. התשובה: "הנמסר אוהב את גופו יותר מחברו שהניחו בצער " (הלכות קטנות א רכט). הנמסר הוא אגואיסט שמעדיף למות ולהשאיר את חברו בצער. אך לא עשה עברה במה שמסר עצמו.

לפי התלמוד הירושלמי חייב אדם להסתכן כדי להציל חברו. מעשה בתלמיד

חכם שנתפס על ידי רוצחים, אמר ריש לקיש: אני הולך או להרוג אותם ולהציל אותו או לההרג, (בית יוסף חו"מ תכו). אומנם חייך קודמים לחיי חבריך, אבל ודאי חיי חברך קודמים לחיי ספק החיים שלך.

ויש להוסיף בנדון שלנו, שמדובר לא רק בחיי טריפה שיש לו רק חיי שעה, אלא גם במי שאיבד הכרה ולא יחזור להכרה עקב נזק בלתי הפיך במוח.

כמובן אין בכל הנ"ל היתר להרוג טריפה גוסס כדי להציל חברו, אלא כדי לרכך קצת חומרת הרציחה של הרופא אם לא יקפיד על ההלכה בנידון. אך עיקר הוא שאין זו עבירה של התורם, אם הרופא אינו מקפיד על ההלכה בדבר חיי הגוסס או עובר על הלכות אחרות. אלא התורם כשלעצמו עשה מצווה גדולה. כמו שכתוב בכרטיס התורם: המציל נפש אחת מישראל כאילו הציל עולם מלא. וגם אני, הדל, יש לי כרטיס תורם.

7. עוד שאלה מיסטית: שמא בתחיית המתים יחסר לו איבר? חס וחלילה! חז"ל אומרים שבתחיית המתים כל המומים מתרפאים. גם חייל שנפגע בשירות צבאי יקום שלם. אבל מי שעשה עבירה עם איבריו, המה יהיו פגומים, עד אשר יעשה תשובה ויתקן. אך מי שעשה מצווה עם איבר אחד, אותו איבר יזהיר ככוכבים, ואיזו מצווה גדולה אפשר לעשות עם איבר מאשר להציל, ויקבל אחר תחיית המתים איבר כולו אורה.